

УДК 37.015.31:17.022.1:796.01

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ У ПРОЦЕСІ ЗАНЯТЬ ХОРТИНГОМ

Тимчик М. В., Єрмоєнко Е. А.

У статті висвітлено зміст, форми і методи патріотичного виховання старших підлітків у процесі занять хортингом. Визначено зміст, форми і методи патріотичного виховання учнів 7–9 класів у загальноосвітніх навчальних закладах та експериментально перевірено їхню ефективність.

Ключові слова: патріотичне виховання, старші підлітки, хортинг, фізкультурно-масова робота.

В данной статье рассматриваются содержание, формы и методы патриотического воспитания старших подростков в процессе занятий хортингом. Определено содержание, формы и методы патриотического воспитания учащихся 7–9 классов в общеобразовательных учебных заведениях и экспериментально проверена их эффективность.

Ключевые слова: патриотическое воспитание, старшие подростки, хортинг, физкультурно-массовая работа.

This article is focused on the content, forms and methods of patriotic education for the late teenage years in the process of Horting training. The authors have established the content, forms and methods of patriotic education for students of grades 7–9 at general education schools and verified their effectiveness experimentally.

Key words: patriotic education, late teenage years, horting, health and fitness, sports and public work.

Постановка проблеми. У патріотичному вихованні старших підлітків у процесі занять хортингом є різнобічні організаційні форми. Як свідчить практика, найефективнішими формами організації і проведення з учнями активного дозвілля є змагання на призи відомих земляків, спортивні вечори, які сприяють формуванню активної життєвої позиції, організації здорового способу життя, розвитку фізичних і розумових якостей. Систематичне й цілеспрямоване застосування української боротьби хортинг допомагає формуванню в школярів свідомих переконань, розв'язанню оздоровчих, освітніх та виховних завдань, а також сприяє психологічній та фізичній підготовці учнівської молоді до майбутньої професійної діяльності.

Необхідність її всебічного дослідження пояснюється насамперед поступовим зниженням у школярів інтересу до національних та історичних цінностей нашого народу, що не сприяє повноцінному формуванню й розвитку учнів як особистостей і патріотів своєї країни. У зв'язку з цим вимоги до патріотичного виховання знайшли відображення в Законах України "Про освіту", "Про загальну середню освіту", Національній доктрині розвитку фізичної культури і спорту, Концепції національно-патріотичного виховання молоді, Концепції фізичного виховання в системі освіти України, Концепції патріотичного виховання учнівської молоді, Концепції громадського виховання особистості в умовах розвитку української державності, Програмі патріотичного виховання дітей і учнівської молоді та в інших нормативних документах.

Теоретичні основи патріотичного виховання знайшли висвітлення в працях І. Беха, М. Баки, К. Журби, Ю. Завалевського, О. Захаренка, П. Ігнатенка, В. Киричок, Б. Кобзаря, А. Макаренка, В. Новосельського, Ю. Руденка, В. Сухомлинського, О. Сухомлинської, В. Третьякова, В. Фарфоровського, К. Чорної, Т. Шашла та інших. У їхніх працях наголошується, що патріотизм є однією з найважливіших рис кожного зрілого громадянина. Він передбачає любов до Батьківщини, свого народу, рідної землі; сприяння розвитку України як суверенної, правової, демократичної і соціальної держави; готовність відстояти незалежність, захищати її. Будучи інтегрованою якістю особистості, патріотизм охоплює емоційно-моральне й дієве ставлення до себе як патріота, рідної землі, своєї нації, матеріальних та духовних надбань Української держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками здійснено низку досліджень, присвячених окремим аспектам вирішення зазначеної проблеми

засобами фізкультурно-масової роботи. Це, насамперед, дослідження основ туристсько-краєзнавчої діяльності (В. Вербицький, Г. Пустовіт, Т. Троценко та інші), організації краєзнавчо-пошукової роботи (М. Соловей), проведення військово-патріотичних спортивних ігор (Г. Коломоєць, В. Тимченко), проведення походів місцями бойової і спортивної слави українського народу (М. Зубалій, М. Тимчик), організації спортивних змагань на призи учасників бойових дій (К. Жукотинський) тощо. Проведений аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що на сьогодні накопичено певний досвід військово-патріотичного виховання старшокласників, однак проблема патріотичного виховання старших підлітків у процесі занять хортингом досліджена недостатньо.

Дослідження В. Гонського, В. Гуменюка, О. Докукіної, М. Зубалія, П. Ігнатенка, А. Мельниченка, Р. Петронговського, Ю. Руденка, К. Чорної та інших засвідчують, що нині необхідно виховувати молоде покоління національно свідомими громадянами-патріотами, які здатні забезпечити рідній державі гідне місце в цивілізованому світі.

Водночас головними причинами зниження уваги до патріотичного виховання є багаторічне використання в загальноосвітніх навчальних закладах (ЗНЗ) змісту й методів патріотичного виховання, які не відповідають віковим і психологічним особливостям школярів; відсутність ефективної національної системи патріотичного виховання учнів загальноосвітніх шкіл; відставання розробок теоретичних основ патріотичного виховання старших підлітків від сучасних вимог; поява негативних тенденцій щодо зниження значущості й актуальності патріотичної роботи в школах; нерозробленість системи стимулювання й самопідготовки учнів до патріотичного виховання; ігнорування в роботі з патріотичного виховання індивідуального підходу до школярів, що передбачає поступове прилучення кожного з них до повсякденного суспільного життя.

Вивчення літературних джерел [1; 2; 6] засвідчує, що у патріотичному вихованні старших підлітків велике значення має фізкультурно-масова робота. Це пояснюється тим, що вона є популярною серед учнівської молоді, однією з ефективних форм їх всебічного розвитку. Однак в останні роки дослідженню проблеми патріотичного виховання учнів надається недостатня увага, що призвело до поступового зниження в них інтересу до популярних форм і методів патріотичного виховання.

Мета – теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити ефективність патріотичного виховання старших підлітків у процесі занять хортингом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективним засобом патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи в експериментальних групах був український вид бойового мистецтва "Хортинг" та проведення змагань з цього виду спорту. Їх проведення пояснювалося необхідністю залучення учнів 7–9 класів до патріотичної діяльності в процесі фізкультурно-масової роботи. Заняття з хортингу компенсували недостатню кількість урочних занять й сприяли підвищенню патріотичної вихованості старших підлітків та формуванню суспільних і особистих ціннісних орієнтацій.

На різних етапах наукового пошуку використано такі **методи** дослідження: *теоретичні*: вивчення педагогічної і методичної літератури з теми дослідження для розгляду теоретичних підходів до патріотичного виховання старших підлітків та визначення понятійного апарату; аналіз програмно-нормативних документів, навчальних планів, програм з патріотичного виховання, сценаріїв і програм масових свят та положень про спортивні змагання з метою вивчення практичної діяльності загальноосвітніх шкіл; *емпіричні*: педагогічне спостереження за процесом патріотичного виховання учнів на уроках фізичної культури та під час проведення позакласної фізкультурно-масової роботи для вивчення динаміки патріотичної вихованості старших підлітків; тестування, анкетування, опитування учнів і вчителів, бесіди та інтерв'ю з учителями, метод незакінчених речень, метод незалежних характеристик для кількісного і якісного аналізу емпіричних даних та результатів вивчення стану роботи з патріотичного виховання ЗНЗ; педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи) для перевірки ефективності змісту, форм і методів патріотичного виховання старших підлітків у процесі занять хортингом; *статистичні*: методи математичної статистики (χ^2 -критерій) для опрацювання проміжних і кінцевих результатів експериментальної роботи, визначення динаміки кількісних змін у рівнях патріотичної вихованості старших підлітків у процесі занять хортингом, знаходження значення статистичного критерію і середнього арифметичного.

Зміст патріотичного виховання у процесі занять хортингом спрямовувався на залучення старших підлітків до позакласної діяльності, яка сприяла задоволенню потреб учнів у формуванні нових взаємостосунків; самостійності під час практичної діяльності; позитивної мотивації до спортивних занять у домашніх умовах та за місцем проживання. У процесі занять хортингом в учнів 7–9 класів підвищувалася самосвідомість і відповідальність за свої дії, формувалося бажання наблизитись у вчинках до свого спортивного ідеалу. Вони також мали можливість вибирати друзів за інтересами, поглядами на життя, сутність і зміст патріотичного виховання в сучасних умовах.

У процесі дослідження наша увага зосереджувалася на підготовці вчителів і старших підлітків до організації патріотичної, фізкультурно-масової роботи у процесі занять хортингом. У зв'язку з цим були проведені бесіди й анкетування вчителів фізичної культури, тренерів спортивних секцій і учнів середніх класів з метою внесення змін у практику патріотичного виховання старших підлітків у процесі занять хортингом в школі. Зміст цієї роботи був спрямований на те, щоб з'ясувати, які патріотичні якості є для старших підлітків головними та які б вони хотіли в себе розвинути для майбутньої професійної та військової діяльності. Встановлено, що значущим для старших підлітків є: любов до Батьківщини; повага до батьків і рідних; гордість за свою школу, спортивну команду, Вітчизну; шана до ветеранів, дітей війни тощо.

Дієвим засобом патріотичного виховання старших підлітків у процесі позакласної роботи в експериментальних групах були змагання з хортингу на призи відомих українських спортсменів. Вони організовувалися навесні, влітку і восени з учнями 7–9 класів з метою активного відпочинку; заохочення до проведення здорового способу життя; розширення в старших підлітків морально-ціннісних орієнтацій; зміцнення тілесного і духовного здоров'я; розвитку основних фізичних якостей; загартування характеру; закріплення нових знань, рухових умінь і навичок; забезпечення внутрішньої єдності цінностей здоров'я школярів з базовими моральними і духовними цінностями.

Організація змагань з хортингу спрямовувалася на те, щоб в учнів старшого підліткового віку формувалася інтерес до фізкультурно-масової, суспільно корисної та патріотичної діяльності. Під час виконання доручення тренера в учнів 7–9 класів виникали емоційні переживання при подоланні перешкод, що сприяло розвитку в старших підлітків таких особистісних якостей, як повага один до одного, взаємодопомога, дисциплінованість, наполегливість, працездатність, упевненість у своїх силах. Учні глибше усвідомлювали сутність і зміст патріотичного виховання, значущість своєї всебічної підготовленості, розуміння проблем інших людей, уміння спілкуватися з представниками старших поколінь тощо. Ці та інші життєво необхідні особистісні якості допомогли школярам досягти кращих успіхів у навчальній діяльності, спортивно-масовій та патріотичній діяльності.

Використання різних організаційних форм патріотичної роботи у процесі занять хортингом дало змогу старшим підліткам глибше усвідомити власну належність до свого рідного краю, його історичного минулого. Активну участь у організації змагань з хортингу брали як хлопці, так і дівчата, оскільки цей засіб фізкультурно-масової роботи сприяв зміцненню творчих і дружніх відносин в учнівському колективі. Старші підлітки переконувалися в необхідності популяризації українського національного виду єдиноборств "Хортинг". Це змушувало їх бути активними, наполегливими, не байдужими до своєї історії, минулих військових подій, що відбувалися в рідному краї. Дана мета об'єднувала учнів у єдиний колектив, який заради збереження для себе і майбутніх поколінь історичних фактів вивчав та підтримував цю патріотичну акцію свого народу.

У процесі підготовки до змагань з хортингу вчителі фізичної культури, тренери спортивних секцій часто створювали для учнів такі умови, подолання яких сприяло гарантованому успіху. Тобто у процесі виконання спеціально організованих індивідуальних і колективних завдань учні завчасно готували себе до майбутніх змагань й від цього отримували емоційне задоволення. Запропонована робота вимагала від них прояву вольових якостей, бажання працювати, творчо розвиватися, вдосконалюватися фізично й бути першим під час проведення спортивних змагань. Створені вчителями ситуації гарантованого успіху дозволяли підвищувати патріотичну вихованість учнів, оскільки лише за умов успіху в процесі занять хортингом сприяла

вихованню патріотичних якостей. Для того щоб старші підлітки відчули успіх у процесі виконання завдань, їм давалися посилені для них доручення, які заздалегідь продумувалися й обговорювалися з учителями фізичної культури та педагогічним колективом.

Під час підготовки до змагань з хортингу були створені групи зі старших підлітків, які відповідали за збір інформації про хортинг та його учасників, підготовку суддів на етапи змагань. Також учні цих груп організовували музичний супровід, створювали умовні медичні пункти, допомагали вчителям фізичної культури та тренеру спортивної секції підбирати і реєструвати учасників гри. Кожна група виконувала конкретно поставлені завдання згідно з положенням гри, які були обмежені часом і датою попереднього звіту. Це давало змогу формувати в учнів середніх класів наполегливість, стійкість до непередбачуваних змагальних умов, бажання бути першими на своєму етапі.

Учасники змагань з українського бойового мистецтва "Хортинг" мають любити свою Батьківщину, знати рідну мову, мати гарні оцінки, бути надійними і дружними, дисциплінованими і винахідливими, допомагати один одному й не боятися непередбачуваних труднощів. Вони також мали вести здоровий спосіб життя, брати участь у фізкультурно-масовій роботі; відвідувати спортивні секції і гуртки з хортингу; дорожити честю рідної школи, свого села, міста, району; берегти народні надбання й дотримуватися традиції свого регіону, знати гімн України, бойові і спортивні досягнення земляків, співвітчизників, Героїв України, призерів європейських і світових спортивних змагань тощо.

Важливою вимогою до організації змагань з хортингу була їх доступність старшим підліткам і нескладність виконання. У процесі проведення змагань учні 7–9 класів мали змогу відчути себе захисниками Вітчизни, причетними до спільної патріотичної діяльності вчителів фізичної культури, тренерів спортивних секцій, дирекції школи й відомих гостей. Отже, основними методами роботи зі старшими підлітками під час українського бойового мистецтва "Хортинг" були: метод змагання, заохочення, створення ситуації успіху, міжособистісного діалогу, пошуку.

Також наповнені цікавим патріотичним змістом були змагання з хортингу на призи відомих спортсменів, які проводилися в експериментальній школі до дня їх народження. Організуючи змагання, учні вивчали автобіографічні дані та професійну діяльність відомих українських спортсменів, їхню участь у змаганнях на першість України та на міжнародній арені. Зверталася увага на їхню громадську і спортивну діяльність під час навчання в школі та інших навчальних закладах. Систематичне й цілеспрямоване проведення змагань з хортингу на призи відомих земляків формувало в учнів 7–9 класів такі якості, як доброзичливість, ввічливість, тактовність і чуйність до людей, які захищали прапор України. Ці люди ставали для старших підлітків зразками, які позитивно впливали на їхню поведінку, розвиток інтересу до патріотичної діяльності в процесі занять з хортингу та фізкультурно-масової роботи.

Під час організації змагань з хортингу на призи відомих земляків, спортсменів головна увага вчителів фізичної культури зверталася на створення в експериментальних класах мікросередовища, в якому старші підлітки внутрішньо збагачувалися й творчо зростали. У процесі підготовки й проведення змагань формувалася морально-психологічний клімат учнівського колективу. Це сприяло засвоєнню знань щодо сутності патріотичного виховання, успішному подоланню непередбачуваних труднощів, удосконаленню прикладних умінь і навичок й підвищенню рівнів патріотичної вихованості. Така практика давала набагато більший виховний ефект, оскільки розмови про почесний обов'язок, патріотизм, справжню дружбу викликали у старших підлітків емоційне піднесення й задоволення.

У процесі організації і проведення змагань з хортингу на призи відомих українських спортсменів старші підлітки залучалися до самостійної фізкультурно-масової роботи. Це сприяло проявленню у них винахідливості, відповідальності, кмітливості, творчого мислення, формуванню умінь без обдумування приймати самостійні рішення, бути готовим до непередбачуваних ситуацій, які можуть виникнути у процесі змагань. Педагогами створювалися штучні умови з урахуванням психологічних особливостей учнів підліткового віку, їм доручалося самостійно виконувати необхідну роботу, яка вимагала наполегливості, дисциплінованості й організованості у класі. Також важливою умовою було обмеження учнів періодом виконання певного

завдання, наприклад, хто із них швидко запропонує кращу модель емблеми спортивної команди школи, підготує девіз, пошеє прапор для урочистого відкриття спортивного свята. Виконання таких завдань сприяло отриманню нових знань, умінь і навичок, формуванню переконань у необхідності найкраще підготувати свою команду до запланованих спортивних змагань.

Також під час проведення змагань стимулювалася мотивація старших підлітків, підвищувалася їхня активність, ініціативність, винахідливість. Для забезпечення ефективності індивідуальних і колективних дій старші підлітки дотримувалися відповідних соціонормативних вимог. Вони полягали в тому, щоб зміст спортивних змагань відповідав завданням патріотичного виховання; щоб під час проведення спортивних змагань ураховувалися психологічні, фізіологічні, вікові та статеві особливості старших підлітків, дотримувалися моральні норми поведінки; щоб у процесі організації змагань учні поступово готувалися до майбутньої професійної діяльності. Крім того, старшим підліткам пропонувалися завдання, які мотивували їх замислитися над правильністю своїх дій. Їм також надавалася можливість спілкуватися зі спортсменами, щоб зрозуміти їхню діяльність, спрямовану на досягнення високих результатів на змаганнях. Серед учнів пропагувалася популярність і гласність спортивних змагань із залученням членів родин, відомих місцевих спортсменів, учасників бойових дій. Отже, основними методами роботи зі старшими підлітками під час змагань на призи відомих спортсменів були: створення ситуації успіху, заохочення, доручення, уподібнення тощо.

Перевірка ефективності патріотичного виховання старших підлітків у процесі занять хортингом проводилася шляхом порівняння результатів експериментальних і контрольних класів, отриманих у процесі проведення спортивних змагань з українського бойового мистецтва "Хортинг". Визначалися рівні патріотичної вихованості старших підлітків у процесі занять хортингом на початку, в середині й у кінці експерименту, що проводився за експериментальною методикою під час позаурочних, секційних і самостійних занять.

Результати формувального етапу експерименту, підсумки контрольних зрізів засвідчили суттєві позитивні зміни у рівнях патріотичної вихованості старших підлітків ЕГ у процесі занять хортингом. У відсотковому розподілі в КГ суттєвих змін не було виявлено (див. табл.).

Таблиця

**Рівні патріотичної вихованості старших підлітків
у процесі занять хортингом, %**

Рівні	Контрольні групи			Динаміка	Експериментальні групи			Динаміка
	Констатувальний етап	Формувальний етап			Констатувальний етап	Формувальний етап		
		проміж. зріз	контр. зріз			проміж. зріз	контр. зріз	
Високий	8,58	9,09	9,34	+0,76	7,94	15,08	29,10	+21,16
Середній	14,39	15,15	15,91	+1,52	13,76	20,63	31,22	+17,46
Нижчий від середнього	31,82	32,58	32,07	+0,25	31,22	27,25	21,96	-9,26
Низький	45,20	43,18	42,68	-2,52	47,09	37,04	17,73	-29,36

Отже, наприкінці формувального етапу експерименту патріотична вихованість старших підлітків ЕГ у процесі занять хортингом суттєво підвищилася. Так, високий рівень патріотичної вихованості виявили 29,10 % старших підлітків, середній – 31,22 %, нижчий від середнього – 21,96 % і низький – 17,73 %. Тобто наприкінці дослідження кількість учнів з високим рівнем патріотичної вихованості зросла на 21,16 %, із середнім – на 17,46 %, а з нижчим від середнього рівнем зменшилася на 9,26 % і з низьким – на 29,36 %. Достовірність отриманих результатів перевірено за допомогою методу математичної статистики χ^2 -критерію.

Висновки. Результати дослідження дають можливість констатувати, що патріотичне виховання старших підлітків засобами хортингу тісно взаємопов'язані з загальноосвітніми виховними завданнями. Аналіз отриманих результатів показав,

що ефективність патріотичного виховання в процесі занять хортингом підвищилася за таких педагогічних умов: тісного взаємозв'язку сімей і педагогічних колективів експериментальних ЗНЗ; правильної педагогічної спрямованості форм і методів патріотичного виховання учнів середніх класів; удосконалення змісту патріотичного виховання учнів у процесі занять хортингом; використання особистісно зорієнтованого й індивідуального підходу до старших підлітків; відповідність змісту патріотичного виховання в процесі занять хортингом інтересам учнів; застосування організаційних здібностей школярів у процесі проведення змагань з хортингу в школі, сім'ї та за місцем проживання; дотримання принципу доступності на кожному етапі роботи; створення ситуацій успіху та суперництва; усвідомлення кожним учнем свого обов'язку й відповідальності за школу, клас, свою команду; створення позитивного емоційного фону під час спортивної діяльності, доброзичливої атмосфери на заняттях тощо.

Перспективи подальшого дослідження. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Перспективним може бути вивчення: особливостей патріотичного виховання в процесі занять хортингом учнів різних вікових груп; взаємодії школи і сім'ї з патріотичного виховання учнів загальноосвітніх шкіл; зв'язку патріотичного й фізичного виховання учнів середніх класів; педагогічних умов патріотичного виховання учнів у спортивних об'єднаннях за місцем проживання. *Рекомендовано* доповнення планів виховної роботи загальноосвітніх навчальних закладів фізкультурно-масовими заходами, спрямованими на виховання патріотизму учнів засобами хортингу тощо.

Література

1. Бех І. Д. Виховання особистості : підруч. / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2008. – 848 с.
2. Зубалий Н. Д. Военно-патриотическое воспитание старшеклассников в процессе работы по физической культуре : метод. реком. средним общеобразовательным школам / Н. Д. Зубалий. – К., 1982. – 109 с.
3. Єрьоменко Е. А. Тренування в хортингу : навч.-метод. посіб. / Е. А. Єрьоменко. – К., 2009. – 227 с.
4. Новосельський В. Ф. З досвіду військово-патріотичної роботи в школі (методичний лист) / В. Ф. Новосельський. – К. : Рад. школа, 1970. – 72 с.
5. Тимчик М. В. Патріотичне виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 / Тимчик М. В. – К., 2013. – 222 с.
6. Фарфоровский В. П. Патриотическое и интернациональное воспитание школьников / В. П. Фарфоровский. – К. : Рад. школа, 1978. – 151 с.